

VAD LÄR VI VÅRA BARN OM VÄRLDEN?

Fredrik Segerfeldt

JUNI 2012

TIMBRO

Fredrik Segerfeldt är författare och fri skribent. Hans senaste bok som gavs ut på Timbro är "Biståndets dilemman".

© Författaren och Timbro 2012

ISBN 978-91-7566-897-0

www.timbro.se

info@timbro.se

<http://www.timbro.se/innehall/?isbn=9175668970&flik=4>

INNEHÅLL

Innehåll.....	3
Sammanfattning.....	4
Vad säger läroplanen?.....	5
Ryssland/Sovjetunionen och Kina	6
Ryssland/Sovjetunionen.....	6
Kina.....	7
Utvecklingen i världen.....	8
Utvecklingens förutsättningar och hinder.....	10
Internationell handel och utveckling.....	12
Globalisering och transnationella företag.....	15
Vatten.....	16
Förenta Nationerna	17
Avslutande kommentarer.....	19
Referenser	20

SAMMANFATTNING

Vad vi lär ut till våra barn säger ganska mycket om oss. Men det påverkar självklart också barnens världsbild. Det som står i våra skolböcker är därför centralt för den världsbild som framtidens vuxna kommer att ha.

Det är således av yttersta vikt att innehållet i dessa böcker är korrekt, och att det inte lider av ideologisk slagsida. Åtminstone om vi vill ge våra barn rätt information och möjlighet för dem att själva bilda sig en uppfattning om världen.

I andra sammanhang har jag och Timbro granskat läroböcker, och funnit att det finns en stark ideologisk slagsida i dem.¹ Vi har också granskat uppfattningen om och beskrivningen av verkligheten i biståndsindustrin.²

I denna rapport granskar vi Natur & Kulturs lärobok i samhällsvetenskap för årskurs nio, *Samhälle i dag*, skriven av Karin Wergel, Kaj Hildingson, Lars Hildingson och Lennart Husén.³ Vi citerar stycken ur boken och kontrasterar detta med data, forskning och alternativa resonemang.

Sammanfattningsvis visar genomgången en tydlig ideologisk slagsida. Det handlar för det första om att författarna ignorerar den centrala dikotomin demokrati–diktatur och skönmålar förtryckarstater. För det andra förklarar de olika länders utvecklingsnivåer med teorier som forskningen på området har förkastat i decennier. På samma sätt ger de ett lands institutioner – den faktor som modern utvecklingsforskning lägger tyngst vikt vid – en undanskymd position.

Vidare beskriver författarna globaliseringen i övervägande negativa och problematiserande termer. De ignorerar också att den extrema fattigdomen mer än halverats sedan början av 1980-talet. Den globala vattenproblematiken ses enbart ur ett vänsterperspektiv och all den kritik som riktats mot Förenta Nationerna slätas över.

¹ Segerfeldt et al (2006).

² Se exempelvis Segerfeldt (2007).

³ Hildingson et al (2010).

VAD SÄGER LÄROPLANEN?

Så här står det i Läroplanen för grundskolan:

Undervisningen ska vara saklig och allsidig. Alla föräldrar ska med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.

Alla som verkar i skolan ska hävda de grundläggande värden som anges i skollagen och i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dem.⁴

Den första meningen i hela läroplanen, under just rubriken "Grundläggande värden", lyder:

Skolväsendet vilar på demokratins grund.⁵

Låt oss se om *Samhälle i dag* lever upp till dessa krav. Vi begränsar oss till de delarna av boken som handlar om internationella frågor, och delar för strukturens skull upp materien i olika teman.

Så här säger grundskolans läroplan om just ämnet samhällskunskap:

Undervisningen ska bidra till att eleverna utvecklar förtrogenhet med de mänskliga rättigheterna och med demokratiska processer och arbetsätt. Den ska också bidra till att eleverna tillägnar sig kunskaper om, och förmågan att reflektera över, värden och principer som utmärker ett demokratiskt samhälle.⁶

⁴ Skolverket (2011), sid 8.

⁵ Ibid, sid 7.

⁶ Ibid, sid 199.

RYSSLAND/SOVJETUNIONEN OCH KINA

Vi börjar med att gå igenom hur författarna beskriver och diskuterar länderna Ryssland och Kina.

Ryssland/Sovjetunionen

Avsnittet om Ryssland inleds med en beskrivning av landets politiska system. Ingenstans står det att Ryssland har allvarliga problem med sin demokrati, med rättsstaten och med de mänskliga rättigheterna. Demokratiorganisationen Freedom House delar upp världens länder i kategorierna fria, delvis fria och ofria, efter hur de respekterar politiska rättigheter och medborgerliga friheter. Ryssland får betyget ofritt.⁷

En hel del av det fyra sidor långa avsnittet om Ryssland handlar de facto om Sovjetunionen. Det står visserligen att allmänna val är en nyhet i Ryssland, men inte en enda gång nämns ordet diktatur. I stället står det så här:

Sovjetunionen var världens första socialistiska stat. Den blev ett politiskt föredöme för miljoner människor jorden runt, inte minst i Sverige. Men till skillnad från USA var Sovjetunionen enbart ett politiskt föredöme, inte ett kulturellt. Mycket lite av den sovjetisk/ryska kulturen har fått fäste i Sverige. (sid 448)

Det är möjligen sant att Sovjetunionen var ett politiskt föredöme för många. Att staten var särskilt populär i Sverige går dock att ifrågasätta. De Moskvatrogna partierna fick inte särskilt många röster i valen. Och att östkusten är längre än västkusten är knappast det enda skälet till att en så stor andel av den svenska marinen fanns på den förra och inte på den senare.

I Sverige slapp vi tack och lov kommunistiskt styre. För miljarder andra – inte minst för sovjeterna själva – innebar ideologin förtryck, fattigdom och förnedring. Tio-tio miljoner av de egna medborgarna dödades av regimen, i exempelvis utrensningar och påtvingad svält.⁸

Sovjetunionen var en brutal diktatur, utan yttrandefrihet, fria val och rättsstat. Det gäller också i alla andra länder där kommunismen har tillämpats.⁹ Det finns inga nationer där väljarna röstat fram en kommunistisk regering. Och så fort massorna fått chansen att välja fritt, har de valt bort kommunismen.

Och visst verkar författarna lite ledsna över att sångerskan Alla Pugatjova är en av få sovjetiska populärkulturella företeelser som över huvud taget fick uppmärksamhet i Sverige. Enligt dem verkar det bero på amerikansk kulturimperialism. Det skulle också kunna bero på att det inte producerades någon bra populärkultur i Sovjet, vilket i sin tur skulle kunna bero på att människors preferenser, det vill säga marknaden, inte fick styra.

I ett tidigare avsnitt beskriver de också hur Sovjetunionen under kalla kriget var en motvikt mot USA.

Sedan Sovjetunionens fall finns det ingen motvikt i världen till USA. Genom sin makt kan USA göra lite som man vill. (sid 443)

⁷ Freedom House, <<http://www.freedomhouse.org/country/russia>>, avläst den 10 maj 2012.

⁸ Courtois (1999).

⁹ Den indiska delstaten Kerala har dock länge styrts av ett kommunistparti.

Det är som att författarna är besvikna över att kalla kriget är slut, att de sörjer Sovjetunionens sammanbrott. De verkar längta tillbaka till kärnvapenhotets terrorbalans, till en tid då den liberala demokratin utmanades av totalitär kommunism. De verkar vara missnöjda med att demokratin vann kampen mot diktatur.

Kina

Även om de undviker ordet diktatur (det nämns dock senare, fast i förbigående) beskriver författarna det kinesiska politiska systemet korrekt.

Den politiska makten ligger alltså hos Kinas kommunistiska parti. Partiet är ett elitparti där bara tre procent av Kinas befolkning är medlemmar. ... Det innebär att den politiska maktens representanter utses av några få procent av befolkningen. (sid 454)

Sedan följer en acceptabel beskrivning om Kinas ekonomiska reformer, tillväxt och fattigdomsminskning, vilket sedan kontrasteras med bristen på politisk frihet, tydligast uttryckt i massakern på Himmelska fridens torg år 1989. Det stycket avslutas dock med följande häpnadsväckande formulering:

Det kinesiska samhället var inte redo för demokrati och politisk frihet. (sid 456)

I själva verket var det väl precis tvärtom, eftersom medborgare riskerade och offrade sina liv just för att uppnå demokrati och politisk frihet. Däremot var den styrande regimen inte redo att ge upp sin makt, utan besvarade helt rimliga krav med brutalt militärt våld.

UTVECKLINGEN I VÄRLDEN

Kapitlet "Fattiga och rika länder" inleds med underrubriken "Rik eller fattig?" samt följande mening:

En femtedel av jordens befolkning, 1,2 miljarder människor, lever på mindre än en dollar per dag. En dollar utgör fattigdomsgränsen enligt Världsbanken. (sid 464)

Det finns minst två fel i denna mening. För det första går gränsen numera vid 1,25 dollar, vilket var känt redan då boken trycktes. För det andra är det gränsen för *extrem* fattigdom, inte för fattigdom (som går vid 2 dollar om dagen).¹⁰

I ett annat kapitel beskrivs utvecklingen sedan FN:s grundande (1945) så här:

Fattigdomen har blivit mer utbredd och gapet mellan fattiga och rika länder har vidgats. (sid 507)

I kapitlet följer sedan en diskussion om i- och u-länder, där det mycket riktigt konstateras att det är en distinktion som inte längre är lika tydlig. Därefter kommer en genomgång av UNDP:s ranking av länder enligt graden av mänsklig utveckling, varpå följer ett resonemang om att globaliseringen gjort att det nu finns fattigdom även i rika länders städer.

Lite pliktskyldigast konstateras att det går framåt.

Får många länder, främst i Sydostasien, har de senaste trettio årens industrialisering inneburit att många människor fått det bättre. Allt fler kan köpa TV, bil och tvättmaskin, sådant som deras mor- och farföräldrar aldrig kunnat drömma om. (sid 465)

Men så återvänder författarna till den pessimistiska eländesbeskrivningen:

Samtidigt visar olika FN-rapporter att de riktigt fattiga i världen har blivit ännu fattigare. Gapet mellan fattiga och rika har blivit större. (sid 465)

Det är sant att länder som upplever ekonomisk tillväxt får högre inkomster, medan de som inte upplever någon tillväxt stagnerar. Och eftersom det finns rika länder – med sammanlagt omkring en miljard människor – som fortfarande växer, medan det finns ett antal länder – med sammanlagt omkring en miljard människor – som inte växer, blir skillnaden mellan dessa två grupper större.¹¹

Men är detta det mest relevanta när det gäller hur den globala fattigdomen utvecklats de senaste decennierna? Majoriteten av jordens befolkning lever vare sig i botten- eller toppmiljarden. Utan i stället finns merparten av människorna i länder däremellan, oftast med högre tillväxt än de rika länderna. Och ser man på hela världen är budskapet det motsatta.

I föl utkom nobelpristagaren Michael Spences bok *The next convergence*. Den visar hur 250 år av divergerande utveckling, då den rika världen drog ifrån resten, har brutits. Nu ser vi i stället att inkomstskillnaderna mellan länder minskar.¹²

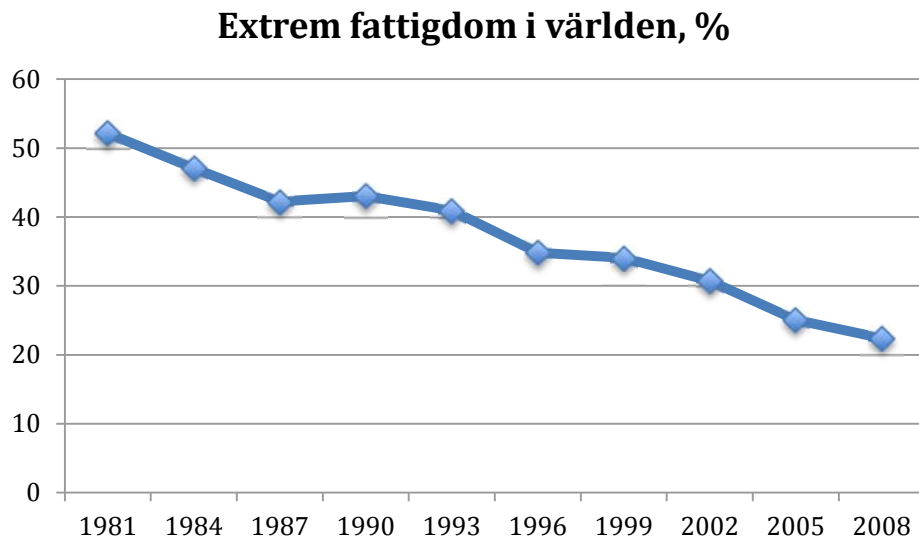
¹⁰ Världsbanken, <<http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/index.htm?1>>, avläst den 10 maj 2010.

¹¹ Collier (2007).

¹² Spence (2011).

Ett fundamentalt, historiskt skifte har alltså ägt rum. Det är den ena centrala nyheten när det gäller utvecklingen av världens inkomster som en neutral bedömare skulle lyfta fram. Den andra är att den extrema världsfattigdomen minskar i allt snabbare takt. Sedan 1981 har den mer än halverats.

Figur 1: Andelen människor som lever på motsvarande 1,25 dollar om dagen, justerat för skillnader i prisnivå.

Källa: Världsbanken, <<http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/index.htm?1>>

Det är förmodligen det främsta, snabbaste och mest omfattande framsteget i mänsklig livskvalitet världen någonsin upplevt. Det vore värt att nämna för en niondeklassare som är intresserad av global utveckling.

UTVECKLINGENS FÖRUTSÄTTNINGAR OCH HINDER

Varför vissa länder är rika medan andra är fattiga är något som diskuterats i decennier, bland såväl forskare som bland de som har att utforma politiken och hitta lösningar. Ofta görs ett grundläggande misstag, nämligen att vi försöker förklara fattigdom snarare än utveckling. Faktum är att människans normaltillstånd är extrem fattigdom. Majoriteten av alla människor har genom århundraden varit extremt fattiga. Men så skedde något i Storbritannien på 1800-talet, med industrialiseringen och bred tillväxt, något som sedan spred sig till Västeuropa och USA, och senare till Japan. Det är välståndet, inte fattigdomen, som är undantaget, avvikelsen som måste förklaras.

Numera råder det konsensus i forskarvärlden att utvecklingens främsta hinder är dåliga institutioner. Dessa är i detta sammanhang de lagar och regler, formella och informella, som styr människors beteende. Det är när de institutioner som hindrar utveckling kan undanröjas som utveckling äger rum.

I den nya boken *Why nations fail* gör Daron Acemoglu och James A Robinson distinktionen mellan extraherande och inkluderande ekonomiska och politiska institutioner.¹³ I de förra lever ett samhälles elit på folkets bekostnad, vilket håller landet i fattigdom, medan i det senare fallet kan flertalet av befolkningen fritt delta i samhällets politiska och ekonomiska liv, vilket leder till utveckling och minskad fattigdom.

I kapitlet "Fattiga och rika länder", som omfattar 20 sidor, nämner författarna till *Samhälle i dag* över huvud taget inte begreppet institutioner. Så här står det visserligen på ett ställe (på fem rader och ihopklumpat med krig):

Ibland är samhällssystemet ett hinder för utveckling. Så är det till exempel när en liten styrande elit överklass lever i lyx och inte lägger ner kraft på att genomföra förändringar som skulle höja levnadsstandarden för alla i landet. (sid 468)

Det handlar oftast inte om "inte lägga ner kraft på att genomföra förändringar", utan om att eliten använder staten för att behålla privilegier, om att aktivt förhindra förändring som skulle kunna leda till att inkluderande institutioner uppstår, som eliten skulle förlora på men befolkningen i gemen vinna på. Elitens "liv i lyx" spelar egentligen ingen roll i sammanhanget.

På ett annat ställe presenteras fyra ekonomiska bromsklossar: *stora skulder, dåliga handelsavtal, skyddstullar samt mäktiga överklasser* (sid 476–478) Så här beskrivs problemet med den mäktiga överklassen:

Den politiska makten och den ekonomiska makten samarbetar och ofta kommer de från samma kretsar, ibland samma familjer. De bildar tillsammans ett oerhört starkt maktblock. Personer som tillhör makteliten lyckas ofta stoppa reformer som kan gynna de fattiga men som hotar deras intressen. Storgodsägare hindrar t. ex. jordreformer som skulle kunna ge mark till fattiga lantarbetare.

¹³ Acemoglu & Robinson (2012).

Så långt är det en rimlig (men allt för kort, undanskymd och med ett ideologiskt snarare än ett neutralt, analytiskt tonfall) beskrivning av utvecklingens främsta hinder. Men så kommer det en släng på slutet:

Det är kanske så att kamp mot den extrema fattigdomen är kamp mot den extrema rikedomen. (sid 478)

Det är inte rikedomen som är problemet, den är i dessa fall snarare ett symptom på ett illa fungerande samhälle. Problemet är i stället att den ekonomiska och politiska eliten upprätthåller exkluderande institutioner som håller befolkningsmajoriteten i fattigdom genom att stänga den ute från landets politiska och ekonomiska liv.

På samma sätt ges en snedvriden bild av orsakerna till svält:

Matkrisen i en rad länder i södra Afrika beror inte bara på torka och översvämningar. Korruption, krig och maktfullkomliga ledare i området gör att miljontals människor hotas av svält. (sid 468)

Här hade det, mot bakgrund av läroplanens betoning av demokratins betydelse, varit på sin plats med en referens till nobelpristagaren Amartya Sen. Han har visat att hungersnöd primärt är ett politiskt problem, som oftast har lite med den övergripande tillgången på mat att göra. Svältens huvudorsak är i stället den bristande information och samordning som finns i slutna samhällen. I boken *Development as freedom* menar Sen att ingen svältkatastrof någonsin har ägt rum i en väl fungerande demokrati, eftersom politiska ledare vill vinna val och måste stå till svars inför dem de styr över, och därför har starka incitament att vidta åtgärder för att undvika sådana och andra katastrofer.¹⁴

Begreppet *rättvisa* ger ofta föga eller liten vägledning när det gäller utvecklingsfrågor. Inte sällan skymmer begreppet i stället sikten för de underliggande problemen. Så här skriver författarna i nästa stycke:

Det finns tillräckligt med mat för alla, men den fördelas inte rättvist mellan rika och fattiga länder. (sid 468)

Det är väldigt oklart vad författarna menar med denna mening. Vad ska fördelas? Spannmål eller färdiga livsmedel? All världens jordbruksprodukter? Ska vi ha en global regering som bestämmer kvoter för hur mycket mat som ska produceras var, och vart den ska skickas? Varför är det ett problem om USA odlar två gånger mer spannmål än befolkningen kan konsumera, och ett land i Afrika inte lyckas producera ens så mycket som behövs för att mätta den egna befolkningen? Och vad har det med rättvisa att göra?

¹⁴ Sen (1999).

INTERNATIONELL HANDEL OCH UTVECKLING

Runt millennieskiftet pågick en ganska häftig debatt om globaliseringen och dess effekter på världen, inte minst på de fattiga. Det var uppenbart redan då att globaliseringskritikerna hade fel om den övergripande frågan: är det i grunden bra eller dåligt för fattiga länder att delta i den globala ekonomin?

Det är lätt att konstatera att det inte finns ett enda exempel på ett land som tagit sig ut ur fattigdomen utan att integreras i den globala ekonomin. Det senaste decenniets utveckling har globaliseringens enorma kraft när det gäller att lyfta länder ur fattigdomen tystat kritikerna. Ändå bygger författarna till *Samhälle i dag* en stor del av sin argumentation i dessa frågor på de grunda och starkt ideologiska analyser som antiglobaliseringsrörelsen gjorde då, för drygt tio år sedan.

Som noterat ovan anger författarna fyra ekonomiska bromsklossar för fattiga länder. En av dem är dåliga handelsavtal med industriländerna. Så här lyder det avsnittet:

Fattiga länder exporterar ofta ett fåtal råvaror som efterfrågas i den rika världen, t. ex. malm. Råvarorna bearbetas sedan i industriländerna och blir exempelvis bilar och högteknologiska produkter. Det är produkter som de fattiga länderna sedan importerar dyrt. Fattiga länder säljer billigt och köper dyrt. För rika är det tvärtom. WTO och andra handelsorganisationer som ska arbeta för en utökad världshandel kritiserar ofta för denna orättvisa handel. (sid 476)

Det är en sanning med inte en utan flera allvarliga modifieringar.

För det första tillverkar det fattiga landet Kina utan jämförelse flest bilar i världen. Nästan en av fyra bilar produceras numera där. På tio-i-topplistan över länder med störst bilproduktion återfinns dessutom Indien, Brasilien och Ryssland.¹⁵ För dessa länder har handelssystemet inte varit något hinder mot, utan snarare en förutsättning för, industrialisering, tillväxt och fattigdomsminskning.

För det andra behöver ett land inte vara fattigt för att det exporterar en stor andel råvaror. Faktum är att Sveriges export till nästan en fjärdedel består av trä- och metallvaror. Vår råvaruexport är flera gånger mer värd än vår export av personbilar.¹⁶

För det tredje har prisrelationen mellan råvaror och industriprodukter förändrats. Industriprodukter har blivit billigare och råvaror dyrare. Detta inte minst just för att så många fattiga länder med lägre lönenivåer har industrialiserats och tagit över en del av tillverkningen av konsumtionsprodukter. Höjda råvarupriser är dessutom huvudorsaken till de senaste årens snabba ekonomiska utveckling i Afrika söder om Sahara.¹⁷

Däremot är det sant att det som kallas tariffeskalering är ett problem. Det är nämligen så att export av råvaror från fattiga länder har lägre tullar än mer avancerade produkter, vilket gör det svårare för dem att klättra i värdekedjan. Det är orättvist, för att använda författarnas begrepp. Men problemet med det är inte för mycket handel, utan för lite. Det borde framgå med större tydlighet i texten.

Att fattiga länder hålls fast i underutveckling av det internationella handelssystemet var grunden i den så kallade beroendeskolan, en marxistisk teori som hade stort inflytande i utvecklingsdebatten –

¹⁵ <<http://www.worldometers.info/cars/>>, avläst den 10 maj 2012.

¹⁶ Personbilar står för endast 3 procent av den totala svenska varuexporten. Skogs- och mineralvaror står tillsammans för 23,7 procent. Källa: SCB:s webbplats, avläst den 10 maj 2012, <http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____26625.aspx>.

¹⁷ Stein (2011).

inte minst i FN-systemet – på 1950-, 1960- och 1970-talen. Idén var att fattiga länder bara kunde exportera råvaror och enkla jordbruksprodukter, medan rika länder exporterade industriprodukter. Eftersom priset på råvarorna och jordbruksprodukterna sjönk i förhållande till priset på industriprodukterna gjorde frihandelssystemet enligt denna teori att fattiga länder sackade efter, blev fattigare.

Numera är det ytterst få forskare som tror på denna teori. I en lärobok i utvecklingsekonomi, från samma år som *Samhälle i dag*, skriver professorn Arne Bigsten att "[b]eroendeskolan under de senaste 20 åren [har] spelat en mindre framträdande roll".¹⁸ I ett standardverk om FN:s historiska arbete med utvecklingsfrågor står:

*Dependency theory failed to provide a satisfactory explanation of the process of rapid accumulation in some countries. It became clear that capitalist development was decidedly possible, including in the so-called periphery. The dependency school rapidly lost ground around the mid-1970s in the light of the dynamism of the capitalist development of the newly industrializing countries.*¹⁹

Verkligheten har alltså visat att det sätt på vilket relationen mellan internationell handel och bristen på utveckling beskrivs i *Samhälle i dag* är felaktig. De teorier som ligger till grund för den syn på internationell handel och utveckling som återges i boken har varit förkastade i decennier, och hör inte hemma i en modern lärobok. I stället hade det varit på sin plats med en diskussion om hur globaliseringen bidragit till den enorma fattigdomsminskning som vi såg i grafen ovan.

Ett annat uttryck för författarnas minst sagt skeptiska syn på globalisering och internationell handel är avsnittet om fri handel med jordbruksprodukter som en orsak till matbrist.

Till fattigdomen bidrar också att man odlar för export istället för att tillgodose behoven i det egna landet. (sid 467)

Varför ett land skulle förlora på att exportera jordbruksprodukter framkommer inte. Faktum är att länder som strävar efter att bli självförsörjande tenderar att få problem med just sin försörjning. Det gäller inte bara Nordkorea, utan även länder som Argentina.

På ett annat ställe uttrycks motviljan mot globalisering så här:

I vår tid ökar frihandeln mellan länder med slopade tullar. Då kan man förenklat säga att det finns två vägar att gå. Om handeln blir helt fri utan regler, finns det risk för att arbetare i fattiga länder utnyttjas genom dåliga löner och arbetsförhållanden. Men om det finns ett internationellt fackligt samarbete och bestämmelser om arbetarnas sociala villkor som står inskrivna i handelsavtalen, kan det leda till förbättringar av arbetarnas villkor. (sid 491)

En alternativ formulering skulle kunna se ut så här:

I vår tid ökar frihandeln mellan länder med minskade tullar. Då kan man förenklat säga att det finns två vägar att gå. Antingen bejaktar man denna utveckling, som bidragit till den snabbaste minskningen av den globala fattigdomen i mänsklighetens historia. Eller så försöker man begränsa den med olika regleringar, så att fattigdomen inte kan minska lika fort.

¹⁸ Bigsten (2003), sid 64.

¹⁹ Jolly et al (2004), sid 103.

Samhälle i dag innehåller som de flesta läroböcker diskussions- eller studiefrågor. De är illustrativa när det gäller hur läroboksförfattarna vill att barnen ska tänka på vissa frågor. Så här lyder ett frågebatteri:

1. *Ge exempel på att handeln kan hålla kvar länder i fattigdom.*
2. *Förklara med ett exempel vad skyddstullar är.*
3. *a) Vad krävde Världsbanken och IMF av fattiga länder för att de skulle få låna mer pengar?
b) Vad fick det för konsekvenser?*
4. *Hur skulle handeln mellan länder kunna bli mer rättvis, tycker du? Ge några förslag.*
5. *Vad skulle man kunna vinna på att fattiga länder slapp betala tillbaka sina lån?*

Det är frågor som skulle kunna komma från en radikal antiglobaliserings-NGO. I en lärobok för högstadiet ger de dock ett obalanserat intryck.

En alternativ (men samtidigt omöjlig) fråga hade kunnat lyda:

Ge ett enda exempel på ett land som tagit sig ut ur fattigdomen utan att integreras i den globala ekonomin.

GLOBALISERING OCH TRANSNATIONELLA FÖRETAG

Samhälle i dag diskuterar också globaliseringen ur ett svenskt perspektiv. Sidan 412 i boken börjar med en bild på Degerfors Järnverk tagen genom något slags stängsel. En ensam man går från verket med böjt huvud. Molnen samlar sig på den grå himlen. Bildtexten lyder "Degerfors Järnverk är ett av många företag som drabbats av globaliseringens effekter".

Under rubriken "Sverige och globaliseringen" beskrivs sedan först företeelsen multinationella företag, och hur de kan sprida vinster mellan länder för att på så sätt undvika skatt. Sedan kommer rubriken "För eller emot globalisering".

Argumentet *för* globalisering återges kort, på fyra rader: "En del tycker det är bra att hela världen knyts samman och anser att det ökar välbefindandet för alla."

Det är inte "en del" som "anser" det, utan det är en mycket vedertagen uppfattning inom nationalekonomin.

Argumenten *mot* globalisering ges sedan en hel sida. Under rubriken "Demokratien i fara" står det att "[k]ritikerna menar att Sverige förlorar kontrollen över sin egen ekonomi".

Det är naturligtvis en sanning med modifikation. Möjligen gör företagens ökade möjligheter att röra sig över gränserna att den svenska staten i form av politiker och myndigheter får mindre möjligheter att styra ekonomin. Men det är något helt annat än att Sverige "förlorar kontrollen över sin egen ekonomi", om man nu inte anser att landet Sverige och svenska staten är samma sak.

Det finns vidare anledning att ifrågasätta användandet av "sin egen", i citatet ovan. För inte äger svenska staten företagen eller människorna som jobbar i dem. Uttrycket återger en preferens för ett system där ekonomin kontrolleras av staten. Kritiken missar också det uppenbara faktum att utländska företag skapar jobb i Sverige. Faktum är att år 2010 jobbade 590 000 personer i utlandsägda företag.²⁰

Frågan är också vilka dessa "globaliseringens kritiker" är. Finns det något etablerat politiskt parti i Sverige som motsätter sig den frihandel och den strukturomvandling som den globala konkurrensen innebär? Är i själva verket inte denna omvandling grunden i den solidariska lönepolitik som i decennier var vägledande i arbetarrörelsens syn på ekonomisk utveckling? Och är inte globaliseringskritiken marginaliserad i Sverige? Och varför får den då mer än tio gånger så mycket uppmärksamhet i boken som försvaret av globaliseringen?

När det gäller huruvida globaliseringen står i motsatsställning till demokratin är det enkelt att konstatera att de mest globaliserade länderna ligger i Nordamerika och Västeuropa, och att det är de delarna av världen som har störst andel demokratier.

²⁰ Tillväxtanalys, <<http://www.tillvaxtanalys.se/sv/publikationer/statistikserien/article0018.html>>, avläst den 20 april 2012.

VATTEN

Kapitlet "Fattiga och rika länder" har tre sidor om miljö(miss)bruk. En sida handlar om vatten.²¹ Den inleds med en eländesbeskrivning, konstaterandet att en miljard människor saknar tillgång till rent och säkert vatten och en koppling till att den väntade befolkningsökningen kommer att förvärra ett redan allvarligt problem. Det underliggande budskapet är att världen lider av fysisk vattenbrist.

Det är inte sant. Vi använder endast 8 procent av det vatten som finns tillgängligt för mänsklig konsumtion. Vattenbristen är primärt ett utvecklingsproblem, inte ett vattenproblem. I OECD-länderna har 99 procent av befolkningen i snitt tillgång till rent och säkert vatten. I u-länderna är motsvarande siffra 79 procent, och i de minst utvecklade länderna 61 procent. Cherrapunji i Indien är den plats på jorden där det regnar mest. Ändå lider staden av återkommande vattenbrist. Det handlar om brist på god vattenpolitik, inte på vatten.

Urvalet av de åtgärder som författarna diskuterar som lösning på det problem som ändå finns är snedvridet.

Forskare försöker lösa problemet med vattenbristen på olika sätt. Ett av de viktigaste är att hitta en effektiv teknik för att avsalta havsvatten, men än så länge är det en dyr process. Det gäller också att få stopp på slöseriet i den rika världen och vara mer aktsam om det dyrbara vattnet. (sid 471)

Hur det skulle lösa bristen på vatten i ökenområden i Afrika och Asien att vi i Sverige sparar på vårt vatten är ytterst oklart, såvida författarna inte hade tänkt sig pipelines från Skandinavien till Sahara. Avsättning är något som är unnat några få mycket rika länder, och är än så länge knappast någon lösning för fattiga länder.

I stället är de huvudsakliga problemen tre. Dåliga institutioner i fattiga länder, dåliga äganderätter och för låga priser/subventioner. Ingen av dessa uppenbara orsaker till vattenproblemen tas upp i boken.

Och så diskuteras den kontroversiella frågan om att släppa in företag i vattendistributionen.

I Sverige har vi kommunalt vatten. De flesta människor i världen vill ha sin vattenförsörjning från "det allmänna" men under senare år har många vattenverk privatiserats. ... Ofta fungerar det bra, men vad händer när privata vinstintressen kolliderar med människors behov? I Sydafrika, till exempel, drabbades mängder av människor av kolera för att de inte hade råd att köpa rent dricksvatten när de privata vattenbolagen höjde priserna. (sid 471)

Författarna hade också kunnat formulera sig så här:

95 procent av världens vattendistribution sköts av det offentliga. Runt en miljard människor saknar tillgång till rent och säkert vatten. Korrupta och inkompetenta regeringar och byråkratiers monopol på vattenförsörjningen leder till miljontals dödsfall varje år. I Argentina beräknas privatiseringen av vattendistributionen ha räddat livet på tiotusentals barn.

²¹ Om inget annat anges är källan till uppgifter i avsnittet om vatten Segerfeldt (2003).

FÖRENTA NATIONERNA

Som bakgrund till FN tecknas en bild av ett Europa i ruiner efter andra världskriget.²² Sedan återges den klassiska formuleringen i organisationens preamble:

”Vi, de förenta nationernas folk, beslutna ... att arbeta för fred, bevaka mänskliga rättigheter och bekämpa fattigdom.” (sid 507)

Och så konstateras, i ett beundrande tonfall:

Det är en imponerande målsättning och man kan lätt konstatera att världen inte hade varit densamma utan FN. Flera krig har avväjts, barn som tidigare dog av ganska vanliga sjukdomar överlever tack vare insatser från FN, färre människor svälter och allt fler får gå i skolan och lära sig läsa och skriva. Listan över FN:s insatser kan göras lång. (sid 507)

Sedan ägnas knappt två sidor åt att beskriva FN:s struktur. Under avsnittet om Säkerhetsrådet diskuterar författarna rådets medlemmar och de vapen rådet har att använda. Stycket avslutas med följande formulering:

I sista hand kan FN gå in militärt för att skydda civilbefolkningen och bidra till att skapa fred mellan stridande parter. Det hände exempelvis i Kosovo 1999. (sid 508)

Det måste betraktas som en förskönande omskrivning. Det som hände i Kosovo ses i stället i allmänhet som ytterligare ett steg mot FN:s irrelevans när det gäller säkerhetsfrågor. NATO genomförde omfattande flygattacker mot Jugoslavien (Serbien och Montenegro), för att få stopp på den restjugoslaviska arméns dödande av kosovoalbaner. Dessa aktioner hade inte stöd i någon resolution i Säkerhetsrådet, och var därför ”olagliga”. Men de var etiskt riktiga, och sågs därför som legitima, även av dåvarande generalsekreteraren Kofi Annan. Att det legitima inte stämde överens med det lagliga enligt världsorganisationens regler sågs som ett stort problem för FN och folkrätten.

Det var inte förrän NATO:s bomber hade fått den jugoslaviska armén att dra sig tillbaka från Kosovo som FN-insatsen KFOR sattes in.

Faktum är att FN aldrig lyckats med huvudsyftet med organisationen, nämligen att förhindra en medlemsstats aggression mot en annan. Med två undantag. Det första var Koreakriget. Det möjliggjordes dock av att Sovjetunionen då bojkottade Säkerhetsrådet, på grund av en tvist om vem som skulle representera Kina i FN – kommunistregimen på fastlandet eller nationalistregimen på Taiwan.

Det andra undantaget var det första Gulfkriget. Då var Kina inte någon global stormakt och var dessutom stukat efter massakern på Himmelska fridens torg, och Sovjetunionen var i så stort behov av amerikanskt bistånd att landet inte hade möjlighet att lägga in sitt veto. När FN fungerar som organisationen ska fungera den inte.

Visserligen tas problemen med ineffektivitet och byråkrati upp, samt bristen på pengar (som presenteras som USA:s fel). Men de mer allvarliga och systematiska problemen med FN, som att organisationen inte gör skillnad på demokratier och diktaturer och vilka konsekvenser det får, ignoreras. De omfattande skandalerna med korruption och trafficking nämns inte. Det skandalösa

²² Uppgifterna om FN kommer, om ej annat anges, från Segerfeldt (2011).

arbetet med mänskliga rättigheter, där kroniska förbrytare som Kina och Saudiarabien använder den legitimitet som FN ger till att skyla över sina och kumpanernas grova och systematiska MR-brott tas inte upp.

Och så avslutas avsnittet med den föga neutrala meningen: "I en allt mer globaliserad värld behövs FN mer än någonsin."

Förutom huvudavsnittet om FN diskuteras organisationen även i ett avsnitt under rubriken "Samarbete för en bättre värld".

År 2002 samlades 60 000 delegater från 170 länder på en FN-konferens i Johannesburg i Sydafrika, för att förhandla om jordens överlevnadsfrågor. Att så många människor träffas har ett värde i sig. Man lyckades även enas om en handlingsplan för en hållbar utveckling i världen. (sid 479)

På samma uppslag som detta citat finns avsnittet vi diskuterade ovan, om hur många länders brist på utveckling beror på att ländernas politiska och ekonomiska eliter styr utan att ha folkets bästa för ögonen. Det är konstigt att detta inte över huvud taget diskuteras när det gäller FN. För inte blir ländernas eliter mer vänligt inställda till sina befolkningar bara för att de hamnar i ett FN-sammanhang.

AVSLUTANDE KOMMENTARER

Det kan mycket väl vara så att författarna uppfattar att deras bok är ideologiskt balanserad. Men det finns hela tiden en känsla av att den ena sidans perspektiv återges kort och pliktskyldigt inledningsvis, och att merparten av texten sedan används för att återge ett vänsterperspektiv. Ett antal sakfel är graverande.

Samhälle i dag gavs ursprungligen ut 2003. Det skulle möjligen kunna förklara en del av skev- och felaktigheterna. Men den version som granskats här är uppdaterad med ett flertal uppgifter från så sent som 2010.

Denna rapport granskar bara en bok. Det kan vara så att den är ett undantag och att de flesta andra samhällskunskapsböcker är mer allsidiga och sakliga. Men det är allvarligt nog. Enligt Martin Nyman på Natur & Kultur har boken "stor spridning på skolorna".²³ Det är olyckligt. I mina ögon når den inte upp till läroplanens krav, varken när det gäller saklighet och allsidighet eller när det gäller den demokratiska värdegrunden. Därför bör boken inte användas i undervisningen.

Enligt uppgift från Natur & Kultur kommer en ny version av boken vid årsskiftet 2012/2013. Det är bara att hoppas att den genomarbetas rejält, för att ge en mer korrekt, neutral och balanserad bild av världen till våra niondeklassare.

Likaså får man hoppas att andra läroboksförfattare är mer försiktiga och känsliga för den egna ideologiska förförståelsen när de skriver.

Bland fackgranskarna som nämns på lärobokens försättsblad finns Utrikespolitiska Institutet, UI. Ingen på institutet vill dock kännas vid någon granskning.²⁴ Den person som enligt Anne-Li Stjernholm på Natur & Kultur utförde granskningen, Elisabeth Corell, jobbar inte längre kvar på UI.²⁵

²³ E-post den 14 maj 2012.

²⁴ E-postväxling samt telefonsamtal med Utrikespolitiska Institutets kommunikator Anna Tornberg, den 14 maj 2012.

²⁵ E-post den 14 maj 2012.

REFERENSER

Acemoglu, Daron & Robinson, James A (2012), *Why nations fail : the origins of power, prosperity and poverty*. London: Profile Books.

Bigsten, Arne (2003), *Utvecklingens ekonomi och politik*. Lund: Studentlitteratur.

Collier, Paul (2007), *The bottom billion : why the poorest countries are failing and what can be done about it*. Oxford: Oxford University Press.

Courtois, Stéphane (1999), *Kommunismens svarta bok*. Stockholm: Bokförlaget DN.

Hildingson, Kaj, Hildingson, Lars, Wergel, Karin & Husén, Lennart (2010), *Samhälle i dag. 9. Andra upplagans tredje tryckning*. Stockholm: Natur & Kultur.

Jolly, Richard, Emmerij, Louis, Ghai, Dharam & Lapeyre, Frédéric (2004), *UN contributions to development thinking and practice*. Bloomington och Indianapolis: Indiana University Press.

Segerfeldt, Fredrik (2003), *Vatten till salu : hur företag och marknad kan lösa världens vattenkris*. Stockholm: Timbro.

Segerfeldt, Fredrik (2007), *Fattigdom enligt Sida*. Stockholm: Timbro.

Segerfeldt, Fredrik (2011), *FN : spruckna drömmar*. Stockholm: Hydra förlag.

Segerfeldt, Fredrik, Sanandaji, Nima & Andersson, Patrik M (2006), *Välkommen till Sverige : om politisk snedvridning i kurslitteraturen i SFI, svenska för invandrare*. Stockholm: Timbro.

Sen, Amartya (1999), *Development as freedom*. New York: Knopf.

Skolverket (2011), *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Fritzes.

Spence, Michael (2011), *The next convergence : the future of economic growth in a multispeed world*. New York: Farrar, Straus & Giroux.

Stein, Peter (2011), *Can Africa's economic momentum be a platform for takeoff?*. Stockholm: Swedfund Periodical Publications.